

Доктор Іван Франко.

(Малюнки зі споминів).

Це було так давно і наче вчора ще це було...

З глибини минулого,—як обернешся до нього очима—вмент феєрично повстають давні, але такі живі, такі яскраві картини.

Так наче на чарівному екрані хто оживив те, що давно діялося, те, що вже зникло для тебе, — призабуті події, призабуті постаті.

І постаті, окремі постаті поодиноких людей, вирисовуються—одні немов у тумані, десь здалека, бліді й невиразні; інші—немов екран хтось пересунув враз перед наші очі—встають на весь свій зріст, такі яскраві, такі близькі, що мимохіть простягається рука до них і відчуваєш чудодійний подих їхніх, давно вже холодних уст, що наче ось-ось промовлять своє слово.

Оглядаєш думкою минуле: молоді роки, студентські роки. Тут революційні гуртки, демонстрація, в'язниця, еміграція... Еміграція—це Галичина, галицьке село й місто. Еміграція—це переважно Львів, ерупісти, галицькі есдеки, галицькі журналісти, віча й мітинги... лекції на університеті і курси українознавства—для тих, що жили на „великій Україні“ та про тую Україну мало що могли в себе чути, читати та говорити.

Коли розгортається перед тобою ця, така значна для тебе, така блискавична фільма „революційна еміграція в Галичині у дев'ятсотих роках“, то з постатів, що їх екран уяви, екран пам'яті висуває перед твоїми очима, яскраво та рельєфно встає своєрідна постать Івана Франка.

Пам'ятаю першу зустріч. Я сиджу в одній з кімнатоk приміщення Наукового товариства ім. Шевченка у Львові і чекаю. Один з товаришів сказав, що шукає Франко перекладача докінчити переклад Стороженкової „історії західно-європейської літератури“. Я й пішла, тай сиджу, чекаю. Гнатюк є, а Франка ще нема. Усього кілька хвилин чекаю, а серце колотиться. Франка ж, Франка побачу...

„Доктор ідуть“... радісно оповіщає голос „возного“. Я скочила—бачу Франко (портрети звичайно знала). Така проста, скромна постать, такі добрі очі... І я зрозуміла, чому стільки любови й пошани чулося в цьому „доктор ідуть“. Цей „доктор“ йому, служникові селянинові—не пан; йому він близький, такий самий селянин як він, тільки „доктор“ вчений...

„Чи не взяли б ви... тут один ваш земляк перекладав Стороженка та не докінчив, виїхати до видавничого йому... то може ви взялися б докінчити переклад?“

Я стою перед ним, а він дивиться на мене; в лагідних сірих очах шире зацікавлення.

— З охотою,—відповідаю я.

Схвильовання, збентеження першої хвилини вже зникло, і я вже сиджу коло столу. На столі літографований рукопис; розшукує Франко, з якого місця треба продовжувати переклад. Далі розпитує про умови мого життя, про родинний стан, так просто й так уважливо.

Франко взагалі завжди уважливо ставився до нас—емігрантів і охоче ставав до помочи в різних скрутних пригодах. Пам'ятаю як одному з нас не пощастило знайти заробітку, і він дуже бідував. Франко дав перекладати якийсь роман П'єра Лоті, хоч ще й невідомо було напевне, чи увійде той роман до видавничого плану „Спілки“. Так дав, „на власну руку“, на власну відповідальність.

Нас, емігрантів, завжди тягло до нього, вабила його блискуча ерудиція, дотепна бесіда, революційне успособлення... чарували нас його поезії... Ми ходили на його відчити, виклади, залюбки навідувалися, вишукуючи якусь справу до „льокалю“ Т-ва ім. Шевченка, де в певні години завжди можна було його побачити (здавалося, що пересиджував там цілий день!). І як же я зраділа, коли одного разу він запрохав мене додому до себе в неділю:

— Приходьте до мене до хати, там поговоримо!..

Та про це—пізніше.

Була в нього коротка хвиля відпочинку від цілоденної праці. Вступав він увечері до каварні (хай наших „пуритан“ не лякає слово каварня, це не конце місце розваги паразитів та міщан; це за-кордоном, де день робочий спливає за „нопом“, гасло економії часу приводить робітників як розумової праці так і фізичної до каварні—на спочинок на товариську або ділову бесіду). Так от, вступав Франко до каварні „Метрополь“, пив каву, читав газети (здебільшого німецькі та російські) пересиджував півгодини, бесідував. Отже можна було сісти поруч з його столиком (в близькому сусідстві з шафкою на газети) та чекати поки він надійде. Приходив, пив каву, читав газети. Далі озирається, вже й людей бачить. Як помічає нас, починає розмову: війна російсько-японська, брутальний мілітаризм Німеччини, національні болячки Австрії, рідне хрунітво та майбутня революція в Росії. До цієї теми завжди зверталися його думки й сподіванки. А буває й не помітить нас—десь глибоко впірнув у свою задуму, й нічого не помічає. То й ми тоді не виявляли, що ми є, не порушували його задуми.

— Це ви писали? Ви?

Франко пильно дивиться мені в вічі і не випускає руки.

А в мене серце закидалося. Он-де це страшно,—що мене чекає... він заговорив за це.

Кілька днів тому я занесла свої перші спроби: „Богиня революції“, „Осін“, „До мамі“ до редакції Л. Н. Вістника. Франко взяв їх перечитати. І ось тепер тремтить ціла істота,—що то він скаже? Ми стоїмо коло брами Наукового Товариства, несподівано зустрілися. Я як подіала свої „спроби“ до редакції, то тільки раз один наважилася зайти туди—чогось лячно було. А як повернув Гнатюк мені зшиток, я прожогом вискочила з редакції та опам'яталася аж на лаві у сквері проти будинку Товариства. Тут я розгорнула зшиток, шукаючи—може написав що Франко, може висловив думку про ці мої „твори“. Але чудна річ—і самих творів нема—цілком чистий зшиток, лише слід, що вирізано кілька сторінок спочатку.

Вирівав... думала я тоді, сидячи на лаві під деревом.—То значить мабуть ні до чого воно, нема про що говорити, не варто згадувати, бо й самий слід такої писанини краще стерти. Повертає мені порожній зшиток. Це символ, краще, значить, не писати мені зовсім. А ніяково мені самому це казати, той уникає мене... прийшла, його нема, Гнатюкові залишив зшиток, а сам зник...

А оце несподівано зустрілися. І такий радісно-привітний він, і так дружньо стискає руку.

— То значить це ви писали, в и... Так я і думав, хоч підпису там нема...

— А я дозволив собі вирізати та й до друку. Чому не приходили? А я чекав, не знав як підписати ваші твори...

Як поверталася я додому, бігли вулиці повз мене, люди, мов тіні, кружляли коло мене, трамваї, виблискуючи вогненними очима, виринали

з темноти та зникали в безодні улиць. Але це все не до мене! Переді мною все стояла Франкова постать, лагідні очі радісно усміхалися мені, а тихий розчулений голос брентий наді мною: „Дивіться ж, бережіть свій скарб... працюйте... і пиштьє...“

„Приходьте до мене до хати, там поговоримо“... колись сказав, але так важко було мені вибратись, мала вже двоє дітей, а значить—безліч клопотів, безліч дрібної праці, і мало коли могла виходити з дому.

Але однієї неділі зранку вихопилася. Збиралася довший вже час і то так як на велике свято. Нарешті йду Стрийським парком (ще зветься парк Кілінського) замріяна, задумана я не помітила як опинилася на вулиці св. Софії, що ціла пишлася садками, вілями. Це тихе й затишне передмістя, де заможніші люди могли собі дозволити розкіш насолоджуватися свіжим повітрям, проживаючи в окремих, дуже комфортабельних іноді дуже навіть пишно оздоблених вілях, серед зелени та квітів.

І ось я зертаю на вул. Понінського коло фіртки, де ч. 6 написано. І чекаю.

Тут вже ані сліду того комфорту, тієї вишуканости, що ними пишались сусідки-вілі. Чого ж це цей селюк—звичайний собі будинок з „мезонином“ та заліз між великі пани?!

„Франкова віля“... Йому подарувало її вдячне громадянство, щоб пошанувати свого великого поета та щоб мав де проживати з родиною. І ось стоїть собі тут цей звичайнісінький будинок мов сирій селюк поміж ажурових паній. Хм... заліз!

Стукаю. Довго чекаю... Аж йдуть одчиняти... Придивляюся скрізь щілину—Франко сам. Але якийсь дивний—у білій сорочці, білих штанях по селянському, і груди розхристані.

— Вибачте, як так, попростому... Але ж я селюк, і зостався ним...

„Доктор ідуть“... чомусь пригадалися мені побожні слова служника, коли Франко, вдягнений по-міському в англійське стареньке пальто й фетровий капелюх, з'являвся як науковий діяч у стінах наукового товариства.

Там до столу, над рукописами, коректами, схилилася постать селюка у рамці „доктора“, з докторською ерудитією, але з селянською заппадливістю до праці, з селянською терпівістю до неї. Тут—вів мене „горóдом“ до ганку „селюк“ з виду, але в очах, в руках, в розмові така висока інтелігенція... І в кухні, куди він мене привів, коло широкої гарячої плити, з ложкою в руках. Вітав мене „доктор“.

— Прошу дуже, сідайте біля вікна, там свіжіше. А я зараз закінчу: варю собі каву на ранок, кулешу на день та ще компот на десерту...

І Франко схилився над плитою, мішаючи ложкою в каструлі.

— Дивуетесь, що?.. Я то-то всьо потрафлю зробити—я селянський син... Револуціонерки-жінки відкидають домашнє господарство, тай я сам годен його одкинути для жінки, не гаразд жінци загигати в задимлений, чадній кухні та тим вбивати в себе людину, а іноді, як треба—для себе я це залюбки приймаю.

Закінчив тай почастував мене кавою, під деревом на горóді. В Галичині кожен садок зветь „горóд“, але цей дійсно скидався на звичайнісінький горóд. Дерев було обмаль, квітів—теж, та якісь прив'ялі... трохи грядок з городиною та досить бур'янів.

Ні, таки з поета не господар, думала я, дивлячись на цю пустку. Що до жінки Франкової, то чула за неї як за людину трохи чудну, майже розумово хвору, а значить і нікому було подбати, лад робити коло сеї селянської „вілі“.

Але кава була запашна і дуже мені смакувала. Сказала про це Франкові.

— А це навчила мене одна добра польська „кобіта“... от приходять тут до мене час від часу раз на два дні щось мені зварити. В суботу не приходять, прятає по святочному в себе, а в неділю вже я сам їй не дозволю. хай собі здорова святкує, тай я при сьому маю свято. Люблю дуже, коли сам один у цілій хаті. Ходжу собі, навколо а-ні телень. А тут думки ріжні. А тут душа звільняється ніби від своєї звичайної одежі і тута легка, що летить в незнані світи... Отож вона та добра кобіта й навчила мене такої кави варити. У неділю не їду бува й до „Метрополю“.

Довга, цікава була мені розмова того дня у Франка. Розповідав про свої дитячі роки, юнацькі роки. Цікавився моїм життям. Казав, що це дуже важка проблема сполучити родинне життя, головне—діти, з революційною діяльністю чи з творчістю... Розповідав мені про сучасне галицьке культурне життя.

Одже ще один раз мені довелось у нього побувати.

Приведіть до мене вашу донечку, попрохав він. І я два тижні згодом по першій моїй візиті знов, на цей раз вже по обіді, дзвоню біля знайо́мої фіртки.

— А се така файна гостя...—бере він малу на руки і вона ще не встигла перелякатися та зарепетувати своїм звичаєм (коли хто незнайомий бува бере її на руки, вона кричить), як Франко поставив її на землю, а сам на грушу й починає трусити грушки. Мала захоплено дивиться на цю дивовижну річ і ущасливлена збирає грушки. Отже перше знайомство вже завязалося й мала не боїться. Вона сміливо йде на ганок—хоче кошеня впіймати. а кошеня тікає до хати. Того разу Франко не кликав мене до хати, але тепер, як побігло туди кошеня, за кошеням дитина, а я стою нерішуче на східнях ганку, він вказує на двері до хати:—Прощу.

Це вже була справжня пустка—і та перша хата, що її ми пройшли—стіл, кілька стільців та на вікні машина до шиття—і та друга, що в ній сплїналося кошеня й дитина тай ми вже тут сіли. Це був кабінет Франковий: великий стіл, стара велика канапа, полиці, рипучі розхитані крісла і на кожному місці книги: і на канапі, на кріслах, на підлозі навіть.

Щоб мені сісти, довелось Франкові потурбувати два величезні томи. І на кожному місці—грубий шар порохів—де нога стала, де руку покладаєш, так зараз там і чисто. На вікні—засохлі квіти в вазоні, і тут же висить жілетка й пальто.

Мені це подобалося з моїм юнацьким нахилом протесту проти буржуазних витребеньків—блискучої натертої підлоги, тюлевих мішанських занавісок і таке инше; але воно мабуть не зовсім добре для здоров'я поетового було—і фізичного й душевного—у цій похмурій пустці.

Хоч як радісно було мені у Франка бувати, та не наважувалося докучати йому й не вчашала, ані до хати його, ані до приміщення Наукового Товариства. І тому дуже тишилася, як доведеться коли зустрітись. Часом зустрінеш його, як стомлений, похилий, повертається „домів“. Такий він ніби непомітний, загублений поміж цих кам'яних сірих будинків, але вже здалека пізнаю його. Йде задуманий, далекий від улиц. Впізнає, починає розмову, мабуть щось від того, про що саме в задумі був.

Одного разу питає:

— Ви заміжні? А так, так—донечка ж у вас... О, треба зміти добре собі з сим раду дати... Це буває вельми важка справа. Особливо, як трафиться яке чудне подружжя... От моя жінка, приміром: вона часом годна сім мішків гречаної вовни нагородити... А ти слухай!.. Тай що..

Думаєте, я що? Я собі мовчу... О, се треба вміти мовчати... се ціла наука... Сервус... Занесіть може ще що написали.

І повернув убік, „домів“, серед порохи й пустку, тихий, мовчазний стриманий „робітник духу“, що з діда-прадіда набув звичку тихо, терпляче, мовчки працювати, селюк в образі культурного, освіченого „доктора“, цей дужий бунтар в громадському житті.

А вже коли довелося мені їхати, коли вже наше емігрантське становище скасувала революція 1905 року, так болюче було прощатися.

— Ідете? Таки вже й ви їдете?

Це було в січні 1906 року. Я трохи забарилася, з дітьми не так легко було рушити, довго довелося збиратися.

— Це було в помешканні контори Л.-Н. Вістника. Там було кількох людей, і всі вони зацікавлено прислухалися, потім закидали мене різними питаннями та теж прощалися зі мною, так сердечно й доброзичливо.

— Радію, радію,—казав Франко,—але й заздрю вам: який широкий там перед вами світ. А в нас тут „Рутенія“. Але пишть нам: і листи і щось инше. Взагалі слово своє, тепер вільне слово всі шлють нам з України...“

Такий схвильований, такий зворушений був.

Це у-останнє я бачила Франка. Хворого його я не бачила. І в моїй пам'яті він залишився ще повний сили, хоч і стомлений вже: „дух, що серце рве до бою, до широкого розвою“, повія коло його стомленого чола, мудрого чола цього селяка-доктора.

Подала Наталія Романович-Ткаченко.

До українського некрополю.

Могила Сергія Подолинського.

Кожному, хто був на наших цвинтарях, напевно бив у вічі той нужденний стан, в якому тепер перебувають намогильні пам'ятники, особливо мармурові та гранітні надгробки: все, що можна було збити й зламати—збито й зламано (як зазначено було в газетах, крім звичайного хуліганства, тут є і комерційні мотиви—граніт і мармур йде на виробку письм. приладдя, преспан'є і под. речей).

Деякі сліди свідомого нищення має й надгробок С. Подолинського, на який і хочемо звернути увагу громадянства. Тим більше, що відомостей про могилу його немає ні у М. С. Грушевського („З починів українського соціалістичного руху“), ні в „Старій Україні“, б-е число якої за 1924 рік було спеціально присвячене українському некрополю.

Сергія Подолинського поховано в Києві на Аскольдовій могилі, поруч з його батьком А. І. Подолинським, поетом пушкінської доби. Розшукати їх могилу досить легко. Зійшовши від Миколаївського монастиря до церкви на цвинтарі, треба йти далі вниз, маючи церкву з лівої руки, до першого уступу тераси; зійти зі сходів і повернути зараз же ліворуч по стежці, брукуваній цеглою. Четверта могила по цій стежці ліворуч і є могила Подолинських. Від олтаря церкви вона буде на південний схід. Надгробок Сергія Подолинського має форму аналоя, в метр приблизно заввишки, з чорного граніту. Вгорі аналоя сліди чогось збитого, очевидно хреста. На аналої розкрита книга з білого мармуру, з словами: „Блаженны плачущіе, ибо они утѣшатся. Блаженны алчущіе